وتوویژ لەگەڵ مێژوو

گفتوو گۆیەك لەگەڵ كارل ماركس

وەرگێڕانی لەفارسیەوە: یونس . م

له ماڵێکی چکۆڵەی گەڕەکی " هاوار ستوك هێل " هەڵکەوتو لە باکوری ڕۆژ ئاوای لەندەن ، کارل مارکس دانەری سوسیالیزمی مودێرن ، ژیان بە سەر دەبات . ناوبراو ساڵی ١٨٤٤ بە هۆی تەبلیغی تێئوری‌یە شۆڕشگێڕانەکانی لە زێدی خۆی _ ئاڵمان _ تەبعید کرا . لە ساڵی ١٨٤٨ دا گەڕاوە بو ئاڵمان ، بەڵام دوای چەند مانگ دیسانەوە تەبعید کراوە . لە پاریس نیشتەجێ بوو بەڵام بونی تێئوریە شۆڕشگێرانەکانی بووە هۆی ئەوەی کە ساڵی ١٨٤٩ دا لەو شارە دورخرێتەوە . لەو ساڵە بە دواوە دەفتەری ناوەندی ئەو لە لەندەن کرایەوە . پابەندبون و سوربون لە سەر باوەڕەکانی لە هەمان سەرەتاوە سەرئیشەی زۆری بۆ بە دواوە بوو. لە رواڵەتی ماڵەکەی را دەر دەکەوێ کە بێشك ئەو بیرو باوەڕەی ئاسودەیی بۆ ئەو بە دواوە نەبووە . بێشك لە ماوەی ئەو ساڵانە دا ئەو زیادە لە حەد خۆی ناوەتە پێناو روانگەکانی (کە بێ گومان لە باوەڕی قوڵی بەوانەوە سەرچاوە دەگرێ) و هەر چەند ئێمە بانگەشەی ئەوان بە بێبایەخ لە قەڵەم بدەین ، بەڵام ناتوانین بۆ کەسێك کە ئیستا تاراوگەیەکی مەزنە و خۆی ناوەتە پێناو بیروباوەڕەکەی ڕێز دانەنێن .

هەواڵنێر دوو سێ جار منی بۆ لای ئەو برد و هەر جارەش کە چاوم بە دکتۆر دەکەوت ، کتێبێك بە دەستێکیەوە و بە دەستەکەی تریشی سیگاری دەکێشا ، ناوبراو دەبێ زیاتر لە ٧٠ ساڵی تەمەن بێت (مارکس لەو سەردەمەدا ٦٠ ساڵی تەمەن بوو) کەتەیەکی قەڵەو بوو . ئەو یەکە روناکبیر و وێنەی جولەکەیەکی بیرمەند بوو . سەرو ریشی درێژ و بۆرە . رەنگی چاوەکانی لە ژێر برۆ پڕەکانی دا لە رەشی دەدا . لە بەرامبەر کەسێکی نەناسیاو دا زۆر ئاگای لە خۆیەتی . بە گشتی کەسی بیانی دەتوانێ موجەویزی دیتنی وەرگرێ ، بەڵام " هێلێن دمورت " ژنیکی ئاڵمانی کە پێ سپێردراوە چاوپێکەوتنەکانی بۆ رێك بخا ، دەستوری پێ دراوە کە ئیزنی چاوپێکەوتن لە گەڵ مارکس بە کەس نەدات مەگەر ئەو کەسەی کە ناسنامە بێنێ . کاتێك پێ دەنێیتە کتێبخانەکەی ، ئەو عەینەکە یەك چاویەکەی لە بەر چاو دادەنێ تاکو ئاستی روناکبیریتان هەڵ بسەنگێنی و دوای ئەوە قسە بکات . دوایی ئەمەیە کە لە بەرامبەر ئێوەدا زانستی ئەو پیاوە دەر دەکەوێ .

دەنگی قسە کردنی یەك ریتم نیە ، بەڵکو بە قەد ژمارەی رەفەی کتێبخانەکەی ئاڵوگۆڕی بە سەردا دێت .

بە شێوەی باو دەتوانی کەسێك لە رێگای ئەو کتێبانەی کە دەیانخوێنێتەوە بناسی و کاتێك کە بڵێم من لە کتێبخانەی ئەو پیاوەدا بەرهەمی شکسپیەر ، دیکێنز، مولێر ، بیکن ، گوتە ، پین ، کتێبی ئینگلیستانی ، ئامریکا ، فەرانسە ، بەرهەمی سیاسی _ فەلسەفی روسیە ، ئالمان ، ئیسپانیا ، ئیتالیا و ... دیت ، ئێوە خۆتان دەتوانن سەبارەت بەم پیاوە بە ئاکام بگەن . لە

ماوەی قسەکردنم لە گەل ئەو لە پرسیار گەلێکی پەیوەنــدی دار بــە ئامریکــا و زانیــاری ئــەو ســەبارەت بـەو وڵاتـە کـە لـە مـاوەی ٢٠ سـاڵی رابردودا جێگاو و شوێنێکی تایبەتیان هەبو ، ســەرم ســوڕما . زانیــاری ئــەو ســەبارەت بــە روداوەکـانی ئامریکـا و سـەرەنج دانـی ئـەو کـە هاوکات بوو لە گەڵ رەخنە گرتن لـە یاسادانانی ئەیالاتی و نەتەوەیی ، بە توندی خستیمیٚ ژێر کاریگەرییەوە ، بە جورێك کە هەستم کرد دەبیٚ ئــەو زانیاریــەکانی لــە سەرچــاوەگەلێکی نێوخۆیییــەوە وەدەســت هێنــابی . بــەلاّم بــە راستی زانیاری ئەو بە تەنیا نەدەبەسرایەوە بە ئامریکــا ، بــەڵکو سەرتاســەری ئوروپــای دەگرتەوە .

کاتیك قسە لە سەر قالّیەکەی _ سوسیالیزم _ دەکــریٚ ، ئــەو ناکەوێتــە ســەر خەیالّــە ملودراماتیکـەکان کـە زۆر جـار دەیدەنـە پـاڵی ، بەلاّم سەبارەت بە گەلاّلّە خەیالّییەکانی خۆی کـە " رزگـاری رەگـەزی مـروڤ " ە بـە هـوگری و سوربونێکی تایبەتییە وە (کە دەرخەری واقیع گــەرایی تێئوریییــەکانی ئــەوە ، ئەگــەر لــەو ســەدەیەش دا نــەبیٚ ، لانـی کـەم لـە سـەدەی داهاتو دایە) درێژە دەدات .

رەنگە ، دوکتۆر کارل مارکس لە ئامریکا وەك نوسەری " کاپیتال " و بونیات نەری " کۆمەڵی نێونەتەوەیی" بناسرێتەوە . لـەو وتـو وێـژەدا ، ئێوە دەبیـنن کـە ئـەو لـەو کۆمەڵگایـەی ئیستا دەدویٚ .

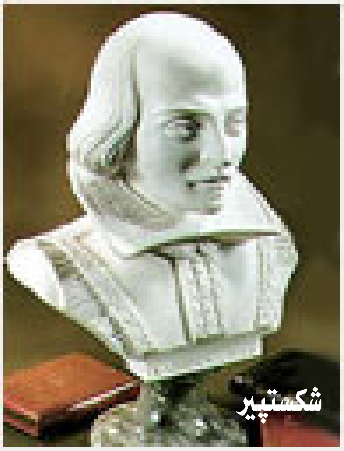

تا کاتێك کە دیدارەکـەم لـە گـەڵ کـارل مـارکس دەستی پیٚ کرد خۆم سەر قالّی خوێندنـەوەی " پلێــت فــۆرم " راپرتــی رەســمــی " بانکرانــت دیویس " لە ساڵی ١٨٧٧ دا کرد ، کە بە بڕوای مــن ئاشــکراترین و تــەواوترین بــەیانی سوسیالیسـتیيە کـە دیومـە . مـارکس وتـی: ئــەوەم لــە راپــۆرتی کۆبونــەوەی سوسیالیسـتەکانی گوتـەی ئالمـان لـە سـالی ١٨٧٥ وەدەسـت هێنـاوە . بـە وتـەی نـاوبراو وەرگێرانی ئەم راپورتە هەڵەی تێدا بووە و ئەو هەڵـەکانی لـیٚ راسـت کردۆتـەوە کـە هەڵەچـن کراوی ئەم دەقە بەمجۆرەیە :

١-مـافی دەنـگ دانـی راسـتەوخۆ ، نهێنی و جیهانی بۆ تەواوی پیاوانی سەروی ٢٠ ساڵ بۆ تەوواوی هەڵبژاردنەکان لە شارەوانی و دەوڵەت دا .

٢-یاسا دانانی راستەوخۆ لە لایەن خەڵکەوە ، شەر و ئاشتی بە دەنگی راستەوخۆی خەڵك .

٣-هەڵوەشانەوەی ئەرتەشی پاشەکەوت

٤-هەڵوەشاندنەوەی سەرجەم یاساو رێساکانی تایبەت بە پەیوەندی یاساکانی چاپەمەنی و کۆبونەوەی گشتی .

٥-دەرمانی جیهانی

٦-بارهێنانی بە خۆرایی و گشتی ، ئازادی زانست و مەزهەب .

٧-سڕینەوەی سەرجەم ماڵیاتە ناراستەوخۆکان . خەرجی دەوڵەت و شارەوانی لە رێگای ماڵیات بە نیسبەت ئاستی داهاتی راستەوخۆ و پێشکەوتو دابین بکرێ .

٨-ئازادی کاری هاوبەش لە نێو چینە کرێکاریەکاندا .

٩-ئاساندنی رۆژی یاسای کار . کەم کردنەوەی کاری ژنان و نەهێشتنی کاری منالان.

١٠-یاسا تەندروستییەکان بۆ پشتگیری لە ژیان و تەندروستی کرێکاران .

١١-رێ و شوێنی شیاو بە سەرەنج دان بە کار کردن لە زیندان دا .

لە راپۆرتی " بانکرافت دیویس " دا مادەی دەوازدەهەم کە بە بڕوای من گرینگترین بەشی ئەوە هاتووە :

یارمەتییە دەوڵەتی و ئیعتیبارییەکان بۆ کۆمەڵگاکانی پیشە سازی بە هەڵوێستی دیموکراتیکەوە .

لە دوکتۆر کارل مارکسم پرسی کە بۆ چی ئەو مادەیەی دەرهاویشتووە و ئەو وەڵامی دایەوە :

کاتێک کە لە ساڵی ١٨٧٥ دا یەکێتی لە گوتە پێکهات ، لە نێو سوسیال دیموکراتەکان دا دوبەرەکایەتی لە ئارادا بوو . بەرەیەکیان لایەنگری " لازاله " بوون و بەرەکەی دیکەش بە گشتی گەلاڵەی رێکخراوی " نێو نەتەوەییان " لا پەسەند بوو ، نێوی حیزبی " ئایزانخ " یان لە سەر نان .

مادەی دەوازدەهەم لە " پلێت فورم " دا نەبو ، بەڵام لە لایەن پاوانخوازەکان و لایەنگرانی " لازاله " لە پێشەکی دا گونجێندرا . دوای ئەو هیچ کات قسەی لە سەر نەکرا . ئاغای دەیویس نالی کە ئەوە وەك بەرژەووەندیەك کە بایەخێکی تایبەتیشی نەبو لە گەلاڵەکەدا گونجاندووە ، بەڵام ئەوەی وەك یەکێك لە گرینگترین بنەماکانی گەلاڵەکە گونجاند .

من پرسیم ، بەلام سوسیالیستەکان بە گشتی راگواستنی کەرەسەکانی کار بۆ خاوەنداریەتی گشتی کۆمەڵگا وەك ئەو پەڕی بزوتنەوە چاو لێدەکەن ؟

بەڵێ ، ئیمە دەڵێین کە ئەمە ئاکامی بزوتنەوە دەبێ ، بەڵام ئەوە هەڵدەگەڕێتەوە سەر کات ، بارهێنان و ئەو ناوەندانەی پلە و پایەی کۆمەڵایەتی باڵایان هەیە .

من وەبیرم هێنایەوە کە ئەم " پلێت فورمە " تەنیا بو ئاڵمان و یەك دوو وڵاتی تر کارایی هەیە .

ئەو وەڵامی داوە : ئەها ! ئەگەر ئێوە بە ئاکامی لێکدانەوەکەی خۆتان شتێك جیا لەوە وەردەگرن ، دەکەوایە (دەبێ بڵێم) ئێوە شتێك لە هەڵسوڕانی حیزبی نازانن

زۆرێك لەم ماددانە لە دەرەوەی ئاڵمان بایەخیان

نیـــە . ئیســـپانیا ، روســـیە ، ئینگلیســـتان و ئامریکـا " پلێـت فـورم " یـان هەیـە و پلێـت فۆرمەکەیان گونجاو لە گەڵ گیروگرفتی خۆیانە ، تـــەنیا خـــاڵی هاوبەشـــی نێـــوان ئـــەوان ، ئامانجێکە کە دەبێ وەدەستی بێنن ، ئەویش دەســـەڵاتداریەتی کرێکـــارە . ئـــەوە رزگـــاری کرێکارە .

ئایا سوسیالیستە کانی ئوروپـا وەك بزوتنەوەیـەکی زۆر شێلگیر دەڕواننە بزوتنەوەی ئامریکا ؟

بـەڵێ ، ئەمـە کاردانـەوەی سروشـتی گەشـەی وڵاتە . دەوترێ کە ئەم بزوتنەوەیە لە رێگای نا ئامریکایەکانەوە دزەی کردۆتە ئەم وڵاتە .

٥٠ســاڵ لەمەبــەر کاتێـك کــە بزوتنـــەوە کرێکاریـــەکان لـــە ئینگلســـتان ســـەرکەوتنیان مسوّگەر نەکرد ، هەر ئەو شتانە دەوتران و ئەوە زۆر پێشتر لەوە بو کە قسە لە سوسیالیزم بکرێ . سـالی ١٨٥٧ لـە ئامریکـا تـەنیا بزوتنـەوەی کرێکاری دەکەوێتە بەر چاو . سەرەتا رێکخراوە تیجاریەکان پەرەیان گرت ، دوای ئەو کۆبونـەوە تیجاریـەکان پێکهـاتن کـە لـە وانـدا کرێکـارانی پیشـــە ســـازی جۆراوجـــۆر یـــەکیان گـــرت و دواتـــریش رێکخراوەکـــانی کـــاری نەتـــەوەیی پێکهـاتن .ئەگـەر ئێـوە رەوتـی ئـەم بـەرەوە پێش چونە تاوتوێ بکەن ، دەبینن کە سوسیالیزم لەو وڵاتەدا بـە بـێ یارمـەتی نـا ئامریکاییەکان هاتـە ئاراوە و لـە بنـەرەت دا هۆکارەکـەی تەمـەرکوزی سەرمایە و پەیوەنـدی لـە ئاڵوگۆر هـاتوی نێوان کرێکاران و خاوەن کاران بووە .

پرسیم ئەگەر وایە سوسیالیزم تـا ئیسـتا چ کـارێکی کردووە ؟

وەڵـــامی داوە : دوو شـــت سۆسیالیســـتەکان . بزوتنەوەی جیهانی نێوان کار و سەرمایە و لـە وشەیەکدا جیاکردنەوەی جیهانی دەردەخەن و دواتریش هەوڵیان داوە کە لـە نێوان کرێکـارانی وڵاتە جۆراوجۆرەکان تێگەیشتنێك پێکبێنن کە ئـــەم کـــارە هاوکـــات لـــە گـــەڵ ئـــەوەی کـــە ســـەرمایەداران بـــۆ دامەزرانـــدنی هێـــزی کـــاری جیهانی تر دەجولێنـەوە و لـە هێزە خارجیەکان لە دژی کرێکارانی خۆجیی نە تەنیا لـە ئامریکا بەڵکو لـە ئینگلسـتان ، فەرەنسا و ئاڵمـان کـەڵك وەر دەگـــرن ، زۆر پێویســـت خـــۆ دەردەخـــا ، پەیوەنـدی نێونەتـەوەیی کـە سـەردەمانێك لـە نێوان کرێکارانی سێ وڵاتی جۆراوجۆر پێکهات نیشانی دا کە بنەڕەتـەن سوسـیالیزم گرفتێکـی ناوچـــەیی نییـــە بـــەڵکو مەســـەلەیەکی نێـــو نەتەوەییە کە لە رێگای هەڵسو کەوتەکانی نێو نەتـــەوەیی کرێکارانـــەوە چارەســـەر دەکـــرێ . چینی کرێکار هاوکات بەرەو پیێش دەچێ ، بێ ئـەوەی کـە بزانـێ ئاکـامی ئـەم بزوتنەوەیـە چ شتێك دەبێ . سوسیالیستەکان داهێنـەری ئەم بزوتنەوەیە نین ، بەڵکو ئەساسەن بە کرێکاران دەڵـــێن تایبەتمەنـــدی بزوتنـــەوە چـــیە و ئاکامەکەی چ دەبێ .؟

مـن قسـەکەیم پـێ بـڕی و پرسیم کـە بـە مانـای هەڵوەشـانەوەی ئـەو نیزامـەی ئیسـتا کۆمەڵایـەتی دەبێ ؟

ئەو درێژەی پێ دا : ئیمە دەڵێن ئەم نیزامەی زەوی و سەرمایە لە دەستی خاوەن کاران لە لایەك و هێزی کار لە دەست کرێکاران دا بۆ فروشتنی کالایەك لە لایەکی ترەوە قۆناغێکی مێژوییە کە تێپەر دەبێ و دەگاتە دۆخێکی کۆمەڵایەتی بەرزتر . ئیمە لە هەمو شوێنێك کۆمەڵگایەکی دابەشکراو دەبینین . دژایەتی دوو چین هاورێ لە گەڵ گەشەی سەرچاوەی پیشە سازی ولاتانی مودێرن بەرەو پێشدەچێ . لە روانگەی سوسیالیستیەوە ، تا رادەیەك کەرەستەکانی شۆرشکردن ، لە قۆناغی مێژوی ئیستا لە ئارادان . لە زۆرێك لە ولاتان بە هۆی رێکخراوە تیجاریەکان، رێکخراوە سیاسیەکان ساز کراون . لە ئامریکا پێویستی حیزبێکی سەربەخۆی کرێکاری سەریهەڵداوە . ئەوانە ئیتر زۆرتر لەوە ناتوانن باوەریان هەبێت بە سیاسەتمەداران . زنجیرە و کۆر و کۆمەڵەکان ، یاسا دارشتنی ئەویان بەدەستەوە گرتووە و سیاسەت بۆتە تیجارەتێك . بەلام لەم بوارەدا ئامریکا بە تەنیا نیە و خەڵکی ئەوێ لە ئوروپاییەکان سوورتر و شێلگیر ترن . لەوی دورویی و درۆزنی کەمتر لەو لایەیە .

من لێم پرسی ، هۆکاری پەرەسەندنی دەست بە جێی حیزبی سوسیالیست لە ئاڵمان چیە ؟

ئەو وەلامی دایەوە : حیزبی نۆی سوسیالیست (ئاڵمان) دوای پێکهاتنی حیزبە سوسیالیستەکانی تر پێکهات . ئەوان بە شوێن ئەو تەرحە خەیاڵیانەوە (ئوتوپیایی)ن کە لە ئینگلستان و فەرانسە لە ئارادان . ئاڵمانیەکان زۆرتر لە هەولی تێئوریزە کردن دان . ئاڵمانیەکان لە ئەزمونەکانی پێشو بۆیان دەرکەوتوە کە دەبێ بە کردەوە کارەکان بەرەو پێش بەرن . ئەم نیزامەی سەرمایەداری مودێرن لە ئاڵمان لە هەڵسەنگاندنە لە گەڵ دەولەتە تازە و نوێیەکان .

تەقریبەن لە دەست پێکی گەشەی پیشە سازی مودێرن ، حیزبێکی سیاسی سەر بە خۆیان پێك هێناوە . ئەوان نوێنەرەکانی خۆیان لە پارلمانی ئاڵمان هەیە . لەوێ دا هیچ حیزبێك کە نەیاری سیاسەتەکانی دەولەت بێ نەبوو ئەم نەیاریە کەوتە ئەستۆی ئەوان . پێکهاتنی حیزبێك و کاریگەری دانانی ماوەیەکی زۆری دەوێ بەلام من دەبێ ئەوە بڵێم کە ئەگەر چینی مام ناوەندی ئاڵمان رێژەیەکی زۆری لە نێو خۆی دا نەبوایە ، شتێك کە ئەوانی لە چینی ناونجی ئامریکا و ئینگلیستان لە یەك جیا دەکردەوە ، لە ئاوا حاڵەتێك دا تەواوی کارەسیاسیەکانی دژی دەولەت دەبوایە ئەوان (حیزبی سوسیالیست) بە رێوەیان بردبان .

من سەبارەت بە چونە سەری کەمی لایەنگرانی " لاسال " لە پلە " نێو نەتەوەییەکان " دا پرسیارم لی کرد ؟

ئەو وتی : حیزبی لاسال بونی بۆ نیە ، هەڵبەتە ژمارەیەك لایەنگری لە پلەکانی ئیمەدا هەیە بەلام رێژەی ئەوان زۆر کەمە . لاسال بنەمایەکی گشتی هێناوەتە ئاراوە . کاتێك کە

ئەو بزاڤی دواکەوتوانەی سالی ١٨٤٨ ی دەست پێکرد ، ئەو خۆشباوەڕی یە دایگرت کە دەتوانێ بزوتنەوەکە بە هاوکاری کرێکارانی ناوەندە پیشە سازیەکان بە تەواوی زیندو کاتەوە . ئەوان هێندێك پشێو کارییان کرد . ئەو خۆی بە ئامانجی کۆتایی بزوتنەوەکە دەزانی. من لەم بوارەدا نامەی ئەوم هەیە .

ئیوە وەك سوپای ئەرخەیانی نێوتان لێ بردووە ؟

هەر وایە ، ئەو چووە لای بیسمارك و پێ وت چ تەرح گەلێکی هەیە و بیسمارکیش بە شێوەیەکی لە کران هاتو هانیدا .

ئاما نجی ئەو چ بو ؟

ئەو دەیەویست لە چینی کرێکار لە دژی چینی ناونجی کە سەبەبکاری گیرو گرفتەکانی سالی ١٨٤٨ بو کەلك وەرگرێ .

ئاغای دوکتور ، دەوترێ کە ئێوە بەرپرس و پێشەنگی سوسیالیزمن و لە کۆشکەکەتانەوە ، لێرەوە سەرجەم کۆڕ و کۆمەڵ و ئەو شۆڕشانەی کە درێژەیان هەیە کونترۆڵ دەکەن . لەم پەیوەندیە دا دەڵێن چی ؟

پیری کۆنە کار زەردەیەکی هاتێ و وتی : من ئەوانە دەزانم . ئێشی زۆرە . سەرەرای ئەوە لایەنی کۆمێدی ئەوەیشە . نزیکەی دوو مانگ بەر لە هەولەکانی " هۆدل " ، بیسمارك لە رۆژنامەی "نۆرس جێرمەن " ی خۆی دا ئیدعای کرد کە من لە گروپی " فادر بێك " دا رێبەری بزوتنەوەی جولەکە بوم و من بە شوێن ئەوەوە بوم کە بزوتنەوەی سوسیالیزم بە جۆرێك راگرم کە ئەو نەتوانێ کارێك بەم بزوتنەوەیە بکات .

بەلاَم کۆمەڵی نێو نەتەوەیی ئێوە بزوتنەوەکە رێبەری دەکات ؟

کۆمەڵی نێونەتەوەیی کەڵکی خۆی لە دەست داوە و ئیتر لە ئاراد نییە . ئەو کاتەی کە هەبو بزوتنەوەی رێبەرایەتی دەکرد ، بەڵام لەم ساڵانەی دوایی دا سوسیالیزم ئەوەندە پەرەی سەندووە کە ئیتر پێویستی بە بونی کۆمەڵی نێونەتەوەیی نییە . رۆژنامەکان لەو وڵاتە جۆراوجۆرەکان کارەکانیان دەست پێ کردووە . ئەوان بەردەوام لە قولّ بونەوەدان . ئەمە تەنیا رێگای پەیوەندی حیزبەکان لە وڵاتانی جۆراوجۆر لە گەڵ یەکتر . فەلسەفەی بونی کۆمەڵی نێونەتەوەیی لە هەنگاوی یەکەم دا ئەوەبو کە کرێکاران لە یەکتر نزیکتر کات و بەرژەوەندی کاریگەری دانانی رێکخراو لە نێو نەتەوە جۆراوجۆرەکان دا نیشان بدات . بەرژەوەندی هەر حیزبێك لە وڵاتە جۆراوجۆرەکان دا وەك یەك نییە . ئەوە کە رۆحی " نیونەتەوەیی خوازان " لە لەندەن هەیە رێك داهێنانێکی " زێهنی " یە ئەمە راستە کە کاتێك لە سەرەتاوە رێکخراوەی نیونەتەوەیی خوازان پێکهات ئێمە کۆڕ و کۆمەڵە دەرەکی یەکانمان رێنمایی دەکرد . ئێمە ناچار بوین کە ژمارەیەك لە کۆڕ و کۆمەڵەکان لە نێویورك کە لەنێو ئەوان دا " مادام وودهال " نێو بانگی هەبوو ، دەرهاوێین . ئەوە لە سالی ١٨٧١ دا

بــوو . لــە ئامریکــا چــەندین سیاســەت وانــی ئامریکایی هـەن _ کـە نامهـەویّ نێویان بێنم _ پێیان خۆشە لە بزووتنەوەکەدا بەشداری بکەن . ئەوانە بە تەواوی بۆ سۆسیالیستەکانی ئامریکا ناسراون .

دکتۆر مارکس ، لایەنگرانی ئێوە زۆر بە توندی لە مەزهەب دەدوێن ، هەڵبەتە ئێوە پێتان خۆشە کە سەرجەمی ئەو نیزامە (ئیستا) لە بنج و بناوانەوە لە ناو بچیّ .

ئەو دوای ساتێك تیّ فکرین وەڵامی داوە : ئێمە دەزانین کە کردەوەگەلێکی توند و تیژ ئامێز لە دژی مەزهەب بیّ هودەیە ، بەڵام ئەمە روانگەیەکە ، کە هاوکات لە گەڵ پەرەی سوسیالیزم ، مەزهەبیش دەکەوێتە لاوە . کەوتنە لاوەی ئەو دەبیّ بە گەشەی کۆمەڵایەتی بکریّ کە دەبیّ بار هێنان دەورێکی گرینگ لەودا بگێڕی .

ئێوە ژۆزێف کوك دەناسن ؟

نێوەکەیم بیستووە . ئەو کەسێکە کە سەبارەت بە بابەتی سوسیالیزم زانیاری ناڕاستی هەیە ؟ ئەو لەم دواییانەدا لە لێدوانێکدا وتویەتی کە :

کارل مارکس هەوڵی داوە بە وتنی ئەوەی کە باش بوونی هەل و مەرجی کرێکاران لە ئامریکا ، بریتانیای کەبیر و رەنگە لە فەرانسەش بە بیّ شۆڕشی خوێناوی سەر دەگریّ ، بەلاّم لە ئالمان، روسیە ، ئیتالیا و ئوتریش ئەم کردەوەیە هاوکاتە لە گەڵ خوێنرێژی ، بایەخی پیّ بدریّ.

دکتۆر بە پێکەنینەوە وەبیری هێناوە کە :

هیچ کەسێکی سوسیالیست پێویستی بەم چاوەڕوانیە نییە کە شۆڕش لە روسیە ، ئالمان ، ئوتریش و رەنگە لە ئیتالیاش شۆڕشێکی خوێناوی بیّ . ئەگەری ئەوە هەیە کە بزاڤی شۆڕشی فەرانسە لەو وڵاتانە دووبارە روو بدات . ئەمە بۆ هەر خوێندکارێکی سیاسی ئاشکرایە . بەلاّم ئەم شۆڕشانە لە لایەن زۆرینەوە روو دەدەن . هیچ حیزبێك ناتوانێت شۆڕش بکات ، مەگەر نەتەوەیەك .

من وەبیرم هێنایەوە : ژۆزێف کوك بەشێك لە نامەیەکی کە ئیدعا دەکات ئێوە سەبارەت بە کۆمۆنی پاریس لە ساڵی ١٨٧١ دا نوسیوتانە دەرهێناوە کە ئاوایە :

ئیمە ئیستا ٣ ملیۆن کەسین . لە ٢٠ ساڵی داهاتوودا رەنگە ببین بە ٥٠ تا ١٠٠ ملیۆن کەس . لە ئاوا حاڵەتێکدا سەرجەمی دونیا دەبیّ بە هی ئیمە و تەنیا پاریس ، لیون ، مارسەی کە لە دژی سەرمایەی نەفام شۆڕشیان کردووە بە تەنیا نابن ، بەڵکو برلین ، مونیخ ، درسدن ، لەندەن ، لیوێرپول ، مەنچستێر ، بروکسێل ، سن پێترزبورگ ، نیویورك بە کورتی سەرجەمی دونیایان پیّ پەیوەست دەبیّ . بەر لەم شۆڕشە نویّ یە ، کە مێژوو لە بیری نییە ، رابردوو وەك شەوەیەکی شاراوە لە ناو دەچیّ ، ئاگری تورەیی خەڵك هاوکات لە ١٠٠ شوێن بلێسە دەستێنی کە تەنانەت یادەکانیشیان دەسرێتەوە .

دکتۆر ئایا ئێوە ئەم بابەتە تەئید دەکەن ؟

من هیچ كات وشەیەكم لەو بابەتەوە نەنوسیوە و من هیچ كات ئاوا بابەتێكی ملودراماتیكی بێ هودە نانوسم . من سەبارەت بە وشەیەك كە دەینوسم زۆر ورد دەبمەوە . ئەو كات ئەو نامەیە بە ئیمزای من لە " فیگارۆ " دا چاپ كرابوو . سەدان نامەی لەو چەشنە هەیە . هەر ئەوكات من بۆ تایمز لندنیم نوسی و ئیدعام كرد كە ئەوانە ساختەن . ئەگەر من ویستبام هەموو ئەو شتانەی كە بە نێو و وتەی منەوە بڵاو كراونەتەوە رەد بكەمەوە ، پێویستم بە چەندین بەردەست هەیە .

ئایا ئێوە لە لایەنگری لە كۆمۆنی پاریس بابەتتان نوسیوە ؟

بێ شك من ئەو كارەم كردووە و لە بەرژەوەندی ئەوانیش شتم نوسیوە ، بەڵام رۆژنامەوانی پاریس لە رۆژنامەكانی ئینگلیسیدا بە تەواوی ئەم كیفایەتەیان هەبووە تاكو هەڵە چاپ كراوەكان لە نوسراوەكاندا رەد بكەنەوە . كۆمۆن تەنیا نزیك بە ٦٠ هەزار كەسی بە كوشت دا . " مارشال مەك ماهان " و ئەرتەشە جەنایەتكارەكەی زیاتر لە ٦٠ هەزار كەسیان كوشت . هیچ بزووتنەوەیەك بە رادەی كۆمۆن ئەوەندە نەكەوتە بەر درۆ هەڵبەستن .

باشە لە ئاوا حاڵەتێك دا ئایا ئەو كەسانەی كە باوەڕیان بە سوسیالیزم هەیە بۆ بە كردەوە دەرهێنانی بنەماكانی ئەو دەست نابەن بۆ تیرۆر و خوێنرێژی ؟

كارل وەڵامی داوە : هیچ بزووتنەوەیەكی گەورە بە بێ خوێنرێژی سەركەوتنی بە دەست نەهێناوە . سەربەخۆیی ئامریكا بە خوێن رشتن مسوگەر بوە ، ناپلیۆن فەرانسەی لە رێگای ئاكامی خۆێنرێژییەوە داگیر كرد و بۆ خۆشی هەر بە هەمان شیوۆە لە ناو چوو . ئیتاڵیا ، ئینگلستان ، ئاڵمان و هەر ولاتێكیتر ئەم ئیدعایە بە ئیسبات دەگەینێ ، هەر وەك ئەم كارە بو تێرۆریش سابت دەبێ.

ئەو درێژەی پێدا :

ئەمە شتێكی نوێ نییە و پێویست ناكات باسی بكەین . " ئوریسین " هەوڵی دا ناپلیۆن بكوژی ، پاشاكان زیاتر لە مەر كەسێكیتر خەڵكیان كوشتووە، عیسا مەسیح كوژرا ، پیورتینەكان لە سەردەمی كرامول دا كوژران . ئەو كارانە بەر لە دایك بوونی سوسیالیزم كراون یا هەوڵ بۆ بەرێوەبردنیان دراوە . هەر چەند كە ئێستا هەر هەوڵێك كە بە نێوی دەسەلات یان دەوڵەتەوە دەكرێ دەیدەنە پاڵ سوسیالیزم ؟

من لە دوكتور ماركسم پرسی " كە ئەو سەبارەت بە بیسمارك چۆن بیر دەكاتەوە ؟ "

ئەو وەڵامی داوە كە : تا ئەو كاتەی لە دەسەلات دا نەما ناپلئون وەك بێ وێنە دەهاتە ژمار ، دوای نەمانی دەسەلاتی وەك نەفام نێویان لێ دەبرد . بیسماركیش هەمان چارەنووسی ناپلئون درێژە پێ دەدات . ناوبراو لە ژێر ناوی یەكێتی ، سەرەرویی دەستپێكرد . ئاخرین جم و جۆڵیشی جیا لە بەرێوە بردنی كودەتا شتێكی تر نییە ، بەڵام ئەویش شكست دەخوات . سوسیالیستەكانی ئاڵمان تا

رادەی سوسیالیستەکانی فەرانسە لە گەڵ شەڕی ١٨٧٠ وەك شەڕێکی ئەساسەن پاشایەتی دژایەتی یان کرد .ئەوان راگەیاندنی جۆراوجۆریان دەرکرد و بە خەڵکی ئاڵمانیان وت کە ئەگەر بڵێن شەڕی خۆپاریزی ئەوان ببێت بە شەڕی سەرکەوتن خوازانە لە گەڵ سەرەرویی نیزامی و سەرکوتی بێرەحمانەی جەماوەری بەرهەم هێنەر بەرەو ڕو دەبن . هەر بەم هۆیە حیزبی سوسیال _ دیموکراتی ئاڵمان _ بۆ دامەزراندنی ئاشتی شەرافەتمەند لە گەڵ فەرانسە کە سەردەمانێك لە لایەن دەوڵەتی پروس و زۆرێك لە ڕێبەرانی زیندانی کراوە و پشتیوانی لێ دەکرا ، چەندین کۆبوونەوەی کرد و رایگەیاندیان دایە دەر . تەنیا نوێنەرانی ئەوان لە " رایشتاگ "ی ئاڵمان بو کە وێرایان دژایەتی خۆیان لە گەڵ پەیوەست بوونی زۆرەملێ پارێزگاکانی فەرانسە دەربڕن . هەر چەند کە بیسمارك سیاسەتەکانی بە زەبری زۆر بەرەو پێش برد و خەڵك لە لێزانی بیسمارك دەدوان . ئەو شەڕە ، شەڕ بوو کاتێك کە ئەو نەیتوانی سەرکەوتن بە دەست بێنێ ، بیرۆکە سەرەتاییەکانی دەربڕی و دەری خست کە روخاوە . ئیتر جێگای باوەڕی خەڵك نەبوو . خەڵك بوونی ئەو لە دەدەست دەدەن . ئەو و دەوڵەتی ئاڵمان پێویستی یان بە پارە هەیە . ناوبراو لە ژێر ناوی یاسای بنەرەتی بۆ ئەرتەش و تەرحەکانی بە رواڵەت یەکێتییانە زەریبەی خستە سەر خەڵك و لە ژێر ئەو یاسایەوە ئیتر زۆرتر لەوە نەیدەتوانی زەریبە وەرگرێ ، ئیستا ئەو بە بێ یاسا بە شوێن وەرگرتنی زەریبەوەیە . بەم هۆیە ئەو روحی سوسیالیزمی هەڵداوە و بۆ پێکهێنانی یەکێتی گەورە هەر کارێك کە لە دەستی بێ بەرێوەی دەبات .

تا ئیستاش لە بێرلینەوە پرس و راتان پێ دەکات ؟

ئەو وتی : بەڵێ هاوڕێیانم من بە جوانی ئاگادار دەکەن . ئەو هەل و مەرجە کە زۆر ئارامە و بیسمارك هیوابڕاوە . ئەو ٤٨ کەس لە پیاوانی خۆش نێو و بە ناوبانگ کە لە نێو ئەوان دا نوێنەران ، هاسلمەن و فرتیچە و راکو ، باومن و ئادلر هەبوون تەبعید کردووە . ئەو پیاوانە کرێکارانی برلین یان هێور راگرتبوو . بیسمارك ئەوەی دەزانی .

ئەو هەر وەها دەیزانی کە ٧٥ هەزار کرێکار لە شاردا هەن کە لەوپەڕی برسیەتی دان . ئەو ئەرخەیان بوو کە ئەم جەماوەرە شۆڕش دەکەن و ئەو دەتوانی نیشانەیەك بۆ کەرنەڤاڵی کوشتار و قەتلو عام بێ . دواتر دەتوانی ئەو روداوە لە سەرجەمی ئیمپراتۆری ئاڵمان دا پەرەی پێ بدەیی ، تیئوری خوێن وئاسنی ئەو دوایی ئەوە دەتوانی هەڵکشان و داکێشانێکی تەواوی هەبێ و زەریبە وەرگرتنیش بۆ هەر هەرێمێك پەرە پێ بدەیی . تا ئیستا هیچ یەکێتی یەکی گەورەی نەداوە و ناوبراو ئەمڕۆکە لە هەل و مەرجێکی ئاڵوزدا جێگیرە .

ئەم وتو وێژە لە ژمارەی رۆژی ٥ی ژانویەی سالی ١٨٧٩ ی زایینی لە رۆژنامەی شیکاگو تریبون دا چاپ کراوە .

ئەم نێوە لە سەرچاوە فارسییەکەی دا بە دوو جۆری " بانکرانت دیرسن " و " بانکرانت دیوسل " هاتووە .